

INKLUSION OG DENS SKYGGE

SOCIAL EKSKLUSION OG SOCIAL
SAMMENHÆNGSKRAFT

STATSBORGERLIG INKLUSION/
EKSKLUSION MELLEM
ETNONATIONALISME OG
MULTIKULTURALISME

PÆDAGOGISK INKLUSION SOM
HANDICAPPOLITISK OPDRAG OG
GENERALISERET MÅLSÆTNING

DEN KONKURRENCESTATSLIGE
VILJE TIL INKLUSION

Jens Erik Kristensen

VILJEN TIL INKLUSION – EN SAMTIDSDIAGNOSTISK INDKREDSNING AF EN NY POLITISK-PÆDAGOGISK DAGSORDEN

Inklusion er ved nærmere eftersyn et flertydigt og kompliceret begreb, der ikke kan tænkes og praktiseres uden blik for dets negative skyggebegreb: eksklusion. Artiklen undersøger, hvorfor og hvordan distinktionen inklusion/eksklusion de seneste to årtier er blevet et attraktivt og selvfølgeligt tema ikke blot i pædagogikken, men på en række andre områder i konkurrencestatens nye velfærdspolitik.

Inklusion er det seneste årti blevet det overordnede og efterstræbelseværdige mål ikke blot på arbejdsmarkeds- og integrationsmarkeder og i social- og integrationspolitikken, men i særdeleshed på det pædagogiske og skolepolitiske område, hvor de traditionelle forskelle mellem almen-, social- og specialpædagogik tendentielt er ved at udviskes til fordel bl.a. for ideen om en 'inkluderende pædagogik', der forbinder 'læring og inklusion' og 'inklusion og forebyggelse'.

Der er således store politiske såvel som økonomiske og pædagogiske forventninger til inklusion. Men jo mere omfattende de inkluderende ambitioner og forventninger er blevet, jo mere uklart er det også blevet, hvad der egentlig menes med 'inklusion'. Hvilke problemer tænkes løst eller afviklet gennem mere og bedre inklusion, og hvilke mål og idealer bærer implicit eller eksplicit denne vilje til inklusion?

Det er kort sagt blevet uklart, hvad betegnelsen og begrebet inklusion i dag inkluderer, og hvilke andre og tidligere hævdvundne betegnelser og indsatser former begrebet erstatter. Det fremgår bl.a. af det forhold, at inklusion ofte bruges i flæng med ord som 'integration', 'rummelighed', 'ligeværdighed' eller 'sammenhængskraft' eller omgiver sig med plusord og værdier som åbenhed, anerkendelse, respekt for forskellighed og diversitet, tolerance m.v. Dertil kommer som antydning, at inklusion i dag indgår i stærke pædagogiske symbioser med læring og forebyggelse, og at inklusion på det pædagogiske område nærmest er blevet det nye bud på, hvad 'udvikling' er og bør være.

På trods af inklusionens utvetydigt positive og selvfulgelige politisk-pædagogiske værdier har vi altså med et noget flertydigt fænomen at gøre. I det

følgende vil jeg forsøge at udtrede en smule af denne positive, men flertydige selvfulgelighed. Det vil ske i et samfundsnostisk perspektiv med fokus på måder, hvorpå inklusion og eksklusion er kommet på den socialpolitiske, integrationspolitiske og den pædagogiske dagsorden fra begyndelsen af 1990'erne og frem til i dag, hvor inklusion er blevet central i den konkurrencestatlige omlægning af velfærdspolitikken. I tråd med temaet for dette nummer vil et af de ledende spørgsmål være, om der ikke er grænser for inklusion og om der m.a.o. er brug for en besindelse på eller ligefrem en 'kritik af den inkluderende formuft' i dens velmenende grænseløshed?

INKLUSION OG DENS SKYGGE

Man kan ikke tale meningsfuldt om inklusion uden implicit eller eksplicit at forudsætte eksklusion som inklusionens negative skyggebegreb. Spørgsmålet er da, hvorfor og hvordan distinktionen inklusion/eksklusion i dag er blevet den foretrukne måde at formulere og problematisere sociale og kulturelle uligheder eller at håndtere socialpolitiske og pædagogiske opgaver og udfordringer? Inklusion handler i dag ikke blot om, at der skal være plads til alle og at vi skal have alle med, men netop om at undgå, bekæmpe og fremfor alt forebygge marginalisering, diskrimination og eksklusion – hvad enten man så betragter eksklusion som indbegrebet af menneskelig ulykke og social dårligdom, som en uacceptabel økonomisk belastning af de sociale budgetter eller som en konkurrencestatlig strategi til 'indkaldelse' og mobilisering af alle nationens menneskelige ressourcer. Uanset hvilke motiver, der er bærende i de konkrete indsatser, så drejer det sig

også om at ekskludere eksklusionen eller om 'at marginalisere marginaliseringen' (Schmidt 2010). Ofte taber man dog inklusionens negative følgesvend af syne og kommer uforvarende til at promovere et uopnåeligt ideal om alt inkluderende fællesskaber og samfund. Man bliver hermed blind for, at inklusion – både i tanke og praksis – ikke blot forudsætter eksklusion, men også bestemte konflikterende inklusionsmotiver og -værdier, samt ikke mindst for det forhold, at selv nok så inkluderende, rummelige og varme fællesskaber skaber nye former for eksklusion.

Distinktionen inklusion/eksklusion og skyggebegrebet mellem dem er dog ingenlunde ubemærket i de seneste ti års hjemlige debat (Hansen & Madsen 2000; Madsen 2005; Hansen 2008; Langager 2008). Det afgørende her er imidlertid, at der er tale om relativt ny tematik både i socialvidenskabelig og i socialpolitisk, integrationspolitisk og pædagogisk sammenhæng. I det følgende skal vi se, hvordan eksklusion/inklusionstemmet dukker op herhjemme fra 1990'erne og frem.

SOCIAL EKSKLUSION OG SOCIAL SAMMENHÆNGSKRAFT

Begrebet inklusion dukkede op i sociologien i 60'erne og 70'erne, men uden referencer til eksklusionstemmet (Parsons 1971). Eksklusion blev først en socialpolitisk og sociologisk nøglekategori i Europa fra begyndelsen af 1990'erne og frem, ikke mindst i kraft af det EU-initierede tema om 'Social Exclusion' i 1993 (Commission of the European Community 1993). Anledningen til dette tema var især den voksende ungdomsarbejdsløshed i Europa, der truede med at udstøde store grupper fra det fremtidige arbejdsmarked,

men også den teknologiske og strukturelle arbejdsløshed, der indvarslede den øgede globaløkonomiske konkurrence og den begyndende transformation af de vestlige økonomier til videns- og innovationsøkonomier. Disse nye eksklusionsfænomener flyttede gradvist fokus i den sociologiske og politiske debat om social ulighed fra de hierarkiske og klassebestemte forskelle i indkomst, livschancer m.v. til de horisontale forskelle mellem de 'integrerede' og de 'marginaliserede' eller 'udstøede' (Mortensen 2004, s. 119). Dette kom herhjemme bl.a. til udtryk i debatten om samfundets opsplitning i et 2/3-samfund eller i et A- og B-hold.

Den socialpolitiske opmærksomhed skiftede i takt hermed fokus fra social lighed til social integration, men integrationsbegrebet gled dog snart i baggrunden til fordel for et andet EU-initieret udtryk og tema, nemlig 'social cohesion', der i den hjemlige socialpolitik officielt blev oversat med 'social sammenhængskraft' i 1994. I udgangspunktet var der her tale om et relativt snævert social- og arbejdsmarkedspolitisk koncept, der i de følgende år bl.a. udmøntede sig i kampagnerne for 'virksomhedernes sociale ansvar' og for 'det rummelige arbejdsmarked', der begge var inklusionsstrategiske koncepter. Begrebet sammenhængskraft rummede imidlertid ikke blot en anden og ny måde at tænke integration på, men også en ny forståelse af den klassiske (durkheimske) forestilling om social eller 'organisk solidaritet' (Kritstensen 2007). Sidenhen har udtrykket 'sammenhængskraft' som bekendt afkaster sit oprindelige og snævre social- og arbejdsmarkedspolitiske fokus, hvor det var understøtning og eksklusion fra arbejdsmarkedet, der blev anset for en "trussel mod den sociale sammen-

hængskraft". I det seneste ti år har udtrykket fået en langt bredere, men også mere diffus *national-kulturel* og fremfor alt *værdipolitisk* valør og bruges nu i den udbredte bekræftelse om nationens fælles sociokulturelle, institutionelle og historiske værdier (herunder om 'danskheden') i lyset af såvel globaliseringen som den øgede kulturelle, religiøse og etniske diversitet. I takt hermed er omsorgen for 'sammenhængskraften' imidlertid også blevet en af hovedreferencerne for de langt bredere (integrations-)politiske og pædagogiske bestræbelser på at fremme inklusion og forebygge social og kulturel marginalisering – samtidig med, at 'sammenhængskraft' nærmest er indgået i en kulturel-økonomisk symbiose med forestillingen om 'konkurrencekraft' (Kristensen 2007; Christensen 2006).

STATSBORGERLIG INKLUSION/ EKSKLUSION MELLE ETNONATIONALISME OG MULTIKULTURALISME

Etableringen af nye nationalstater og genetableringen af gamle efter murens fald og Sovjetunionens sammenbrud gav især i Østeuropa anledning til nye former for 'ethonationalisme' med referencer til enten fælles afstamning eller fælles kulturel arv. Ser man bort fra de mere radikale udgaver af disse (etniske udrensninger m.v.), så har nationalbevidsthedens genopståen i Europa – i en situation med øget indvandring og øget etnisk-kulturel diversitet – også aktualiseret 'skyggesiderne' af den juridisk stadig mere omfattende statsborgerlige inklusionsform, som Parsons i 1960'erne så som en uomtvistelig evolutionær gevinst. Det skyldes bl.a., at spørgsmålet om udvidet inklusion nu er uløseligt knyttet til spørgsmålet om udvidelsen af de statsborgerlige

rettigheder med kulturelle (sær-)rettigheder, men dermed også til den mulige eksklusion af etniske og kulturelle mindretal, hvad angår statsborgerskab/medborgerskab.

Nationalstaterne har kort sagt været tvunget til at gentænke forholdet mellem stats- og medborgerskabets inklusive og eksklusive dimensioner. Spørgsmålet om, hvordan man inkluderer befolkningsgrupper af anden etnisk og kulturel oprindelse er sidenhen blevet både et integrationspolitisk og et pædagogisk brændpunkt (jf. Hahernas 2005, s. 133). Mere generelt handler det om, at den øgede kulturelle, etniske og religiøse diversitet i kølvandet på indvandringen fra især ikke-vestlige lande både har skabt integrations- og inklusionsproblemer. Hvor man i 1990'erne endnu kunne forfatte positive og ideelle forestillinger om 'multikulturalisme' og om 'rummelige multikulturelle stater', da har forestillingen om 'multikulturalisme' tydeligvis fået en anden og mere negativ valør efter 2001, hvor den anses for en trussel mod samfundets sammenhængskraft i den brede værdipolitiske betydning ovenfor. Af samme grund har de kulturelt inklusive bestræbelser og pædagogikker også skiftet karakter med øget betoning af politisk-kulturel integration og assimilation (tilpasning) og med en markant nedtoning af den 'forskelsfulde' inklusionsprædogaogik til følge. Medborgerskabsprøven fra 2005 er et symptom herpå. Her insisteres på den fælles (national-)politiske kultur som betingelse for at opnå et juridisk statsborgerskab, der i dag både skal fremme den politisk-demokratiske inklusion og bidrage til at sikre den fortsatte national-kulturelle sammenhængskraft. Den kulturelle assimilation og medborgerlige socialisation

gøres m.a.o. til betingelse for den juridiske inklusion som statsborger, der nu tænkes at forudsætte både fælles kultur, fælles sprog og fælles adfærdsnormer som inklusionsbetingelse, der så af andre erfarede som ekskluderende. Her aftegner sig m.a.o. en række grænser for og konflikter i den statsborgerlige inklusionsform.

PÆDAGOGISK INKLUSION SOM HANDICAPPOLITISK OPBRAG OG GENERALISERET MÅLSÆTNING

Delvist uafhængigt af ovennævnte tendenser, men dog i slægt med dem, dukkede inklusion/eksklusionstemoet desuden op i forbindelse med Danmarks tilslutning til internationale konventioner fra FN's Salamanca-erklæring i 1994 til FN's Konvention om ligebehandling af handicappede i 2006. De enkelte lande forpligtede sig her til politisk til at intensivere arbejdet på at inkludere alle børn, unge og voksne med særlige behov, handicaps og andre typer af forskelle i såvel grundskole, ungdomsuddannelser og højere uddannelser. Disse forpligtelser er sidenhen fulgt op af lovgivning og initiativer og foranstaltninger fra ministerium og kommuner.

Da dette er behandlet mere udførligt andetsteds i dette nummer, skal her blot nævnes, at det i disse erklæringers brede brug af inklusionsbegrebet også implicer forudsat, at de nævnte grupper af børn, unge og voksne er og tidligere har været både institutionelt og pædagogisk forhindret, marginaliseret eller ekskluderet fra deltagelse i de normale skole- og uddannelsesforløb. Inklusionsbegrebet giver altså her igen kun mening, for så vidt der findes og forudsættes eksklusion. Denne marginalisering og eksklusion skal nu fremover forebygges gennem udviklin-

gen af 'inkluderende institutioner' og 'inkluderende skoler', der minimerer brugen af segregerede specialundervisning ved så vidt muligt at integrere den i almenundervisningen gennem undervisningsdifferentiering. Inklusion skal således udmønte sig i forebyggelse af marginalisering og eksklusion, men angiver samtidig, at dette i inklusionsøjemed kræver et 'perspektivskifte' fra det enkelte individ til læringsmiljøet. Der er nu det institutionelle fællesskab, der skal tilpasse sig de enkelte børns vurderende forudsætninger og særlige behov – og ikke omvendt. Det sker i henhold til ideer om rummelighed og ligeværdighed og en alledet forestilling om, at alle børn på denne baggrund principielt må opfattes som 'børn med særlige behov'.

Teoretisk set svarer dette træk – som mange herjemme har gjort opmærksom på – til at erstatte *integration* med *inklusion* som perspektiv på forholdet mellem individ og fællesskab og strategier for håndtering af afvigelser og særlige behov (Tetter 2000; Hansen & Madsen 2000). Madsen 2005). På sin vis blev det *pædagogiske begreb* om inklusion født i og med dette perspektiv- eller strategiske. Hvor *integrationsstrategier* traditionelt definerer afvigelser, handicaps og særlige behov individuelt og intervenserer i normaliserings- og tilpasningsøjemed på en måde, der gør afvigelsen eller forskelligheden til et problem, da anskuer *inklusionsstrategier* derimod afvigelse relationelt og intervenserer i stedet i det sociale miljø med henblik på at gøre det mere rummeligt for dermed at forebygge eksklusion. Her er afvigelsen eller forskelligheden ikke et problem, men en udfordring og en potentiel ressource. Med denne generelle pædagogiske omstilling til inklusion er

der således også tale om en kritik af hidtidige og udbredte former for såvel almen- som special- og socialpædagogisk praksis. I et inklusionspædagogisk perspektiv har disse nemlig alle impli- cit eller eksplicit hvilet i forestillinger om integration og normalisering, hvor det handlede om at tilpasse forskel- lige kategorier af børn og unge til en forud givet helhed af normer, værdier og holdninger, hvorved man samtidig gjorde de afvigende børn eller børn med særlige behov til de egentlig an- svarlige for deres egen integration eller tilpasning. Denne praktiske kritik er det seneste årti blevet fulgt op af forskning, der på forskellig vis har afdækket og påpeget, at den rådende almenpæ- dagogik i daginstitution og skoler mere eller mindre systematisk har og har haft marginaliserende og eksklude- rende implikationer for sårbare børn, børn med særlige behov, børn belastet af negativ social arv m.v. (Jensen 2005; Kjær 2008; Petersen 2009).

På denne baggrund har forestil- lingen om en 'inkluderende pæda- gogik' (Kjær 2010) naturligt nok vundet udbredelse det seneste årti med en ændring af forholdet mellem almenpædagogik, social- og special- pædagogik til følge. I inkluderende institutioner og skoler kommer spe- cial- og socialpædagogikken nem- lig nu til at fremstå som de centrale kompetencer og interventionsformer: *specialpædagogikken* bliver ansvarlig for den generaliserede undervisnings- differentiering i henhold til princippet om, at alle børn i dag har særlige pæ- dagogiske behov i deres forskellighed, *socialpædagogikken* skal tilsvarende håndtere det forhold, at tidligere so- cialt marginaliserede og ekskluderede nu fortløbende skal inkluderes i den rummelige institution eller klasse.

Desuden skal især socialpædagogiske kompetencer og indsatsers bidrage til at forebygge negativ social arv (men vel også negativ kulturel arv) og margina- lisering i dagtilbud, der som bekendt er rykket op i selve formålsparagraf- fen med Dagtilbudsloven i 2007. Det er bl.a. i lyset af denne opgradering af socialpædagogikken, at man har talt om 'socialpædagogikkens genkomst' (Schmidt 1998; Langager & Vonsild 2007). Ret beset var socialpædagogik- ken i sine tidligere 'Klassiske' og især døgninstitutionelle former dog ikke specielt forebyggende og inkluderende, men snarere integrerende, normalise- rende og behandlende i ovennævnte forstand. Når socialpædagogikken i dag har fået et revival, er det snarere som 'inklusionskompetence' og 'eks- pertise i forebyggelse' – og dermed som den almene back up til en ny in- kluderende almenpædagogik og en inkluderende og mobiliserende beskæf- tiggelsespolitik.

I den opgraderede socialpædagogik, som er resultatet heraf, samles trådene i de seneste to årtiers udbredelse af in- klusion/eksklusionstermaet hertiljæmme. Den social- og integrationspolitiske bekymring for sammenhængskraften ender således med også at blive orien- teringspunktet for socialpædagogiske inklusions- og forebyggelsesindsatser, hvilket leder over til den særlige poli- tiske vilje til inklusion, der er blevet et grundelement i den nye konkurren- cestatiske velfærdspolitik.

DEN KONKURRENCESTATSLIGE VILJE TIL INKLUSION

Det attraktive ved at tænke og temati- sere sociale og pædagogiske problemer ud fra distinktionen inklusion/eksclu- sion ligger formodentlig deri, at den er så enkel og at den samtidig matcher

distinktionen mellem problem/løsning. Det har uden tvivl bidraget til inklu- sionsbegrebets udbredelse og succes, at det fungerer i kraft af denne meget enkle og horisontale symmetri mellem 'inde' og 'ude'. Faren er, at den sociale ulighed gøres entydig, samt at norma- liteten i det at 'høre til' eller 'være inde' kommer til at skygge for den interne normalisering, der uvægerligt gør sig gældende i de inkluderedes fællesskaber.

I et mere socialfilosofisk og sociolo- gisk perspektiv kunne man med den franske sociolog Robert Castel sige, at temaet inklusion/eksklusion er et symptom på en "metamorfose af det sociale spørgsmål" (Castel 1997). Med 'det sociale spørgsmål' hentydes her ikke blot til et historisk spørgsmål, der opstod i midten af 1800-tallet, men mere principielt til måderne, hvorpå et samfund erfarer, problematiserer og håndterer sin sammenhæng og enhed – især når denne enhed og sammen- hæng er truet af bestemte udviklings- tendenser. I de seneste årtier har det sociale spørgsmål derfor trængt sig på igen, dels i lyset af velfærdsstatens krise som integrations- og solidaritetsform, dels i lyset af globaliseringen, individu- aliseringen og multikulturaliseringen – altså den øgede individuelle såvel som kulturelle, etniske og religiøse di- versitet – samt ikke mindst i lyset af de nye eksklusionsfænomener, som der er redegjort for ovenfor.

Det nye sociale spørgsmål er sam- tidig et symptom på, at den klassiske velfærdsstats måde at håndtere og besvare dette spørgsmål på (gennem beskyttelse, forsørgelse, omfordeling og kompensation) i to årtier har været under forvandling. Velfærdsstaten har siden begyndelsen af 1990'erne ændret sig i retning af en national konkurren- cestat (Petersen 2011). Velfærdspolitik-

ken er ikke forsvundet, men har i takt hermed ændret karakter, indhold og mål. Frem for beskyttelse, forsørgelse og kompensation handler velfærdspolitik i dag om mobilisering, selvforsørgelse, forebyggelse og inklusion. Det hænger sammen med, at en konkurrencestat til forskel fra den klassiske velfærdsstat er kenderetnet ved sin politiske abso- lution af konkurrenceevnen i en åben global økonomi. I en sådan antages det, at nationer konkurrerer med hin- anden på samme måde som private virksomheder gør det på et marked. Af samme grund forledes man derfor i et konkurrencestatsligt perspektiv til at tænke og problematisere nationen, som om der er tale om en stor national concern med ca. 5.5 mio. menneske- lige ressourcer, der alle – før eller siden – skal inkluderes i og bidrage produk- tivt til den nationale concerns vækst eller blotte selvpredholdelse i en glo- bal økonomi.

Hvor velfærdsstaten hvilede på et *samtidsmæssigt kompromis* mellem det sociale og det økonomiske, da stræber konkurrencestaten efter en *høj korrela- tion* mellem dens ydre 'konkurren- kraft', dens indre 'sammenhængskraft' (dens nationale 'virksomhedskultur') og dens individuelle eller organisa- toriske 'innovationskraft', som er afhængig af 'medarbejdernes' uddan- nelsesniveau og kreative og innovative kompetencer (Kristensen 2012). En så- dan stat vil derfor strategisk omlægge og orientere sin velfærdspolitik mod at højne og optimere denne korrela- tion mellem sine konstitutive 'kræfter'. Derfor har konkurrencestaten over det seneste årti omlagt velfærdspolitikken i kompetitiv øjemed med fokus bl.a. på mobilisering og aktivering gennem inklusion og forebyggelse af social marginalisering. Parolen i en sådan

Jens Erik Kristensen er idehistoriker, lic.phil. og lektor ved Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU) på Aarhus Universitet

kompetitiv velfærdspolitik er derfor: "Vi skal have alle med – fordi alle skal bidrage".

I et sådant konkurrencestatistisk perspektiv skulle det derfor stå klart, hvordan og hvorfor 'viljen til inklusion' er båret af og selv er et udtryk for ønsket om at styrke nationens 'sammenhængskraft' for at fremme dens 'konkurrencekraft'. I dette øjemed har temaet inklusion-sammenhængskraft-konkurrencekraft overtaget og erstattet et af de klassiske svar på det sociale spørgsmål i det 19. århundrede, nemlig integration-solidaritet, som det i sociologien tematiseres hos Durkheim (Durkheim 2000) og senere hos Parsons (1971). Hvor det dengang handlede om at integrere og normalisere de dis-integrerede (truende og tuede), da handler det i dag om at inkludere og mobilisere ikke blot de passive, marginaliserede og ekskluderede, men principielt hele befolkningen – uanset handicaps, sårbarhed, afvigelse og forskelle i religion, kultur, etnicitet m.v.

for, fordi de ikke passer ind i det inkluderende fællesskabs nye normalitet. Eksklusion er et vilkår...

Note

1 Det ligger desværre uden for denne artikels rammer at redegøre for inklusions- og eksklusionsbegrebets opkomst og teoretiske udvikling i den moderne sociologi og socialfilosofi. En sådan redegørelse ville tage sit afsæt, dels i Talcott Parsons sociologi i 1960'erne, hvor inklusionsbegrebet indføres i relation til statsborgerskabsrettingernes juridiske udvikling, dels i den tidlige Michel Foucaults eksklusionsproblematik og -analytik fra Galileas historie i 1961 til i 1970, dels i Niklas Luhmanns opdagelse og selvkritiske systemteoretiske tematisering af distinktionen inklusion/eksklusion i sine senere skrifter i 1990'erne – i yst af de nye og påtrængende europæiske og globale eksklusionserfaringer fra begyndelsen af 1990'erne. Det tilkommer Luhmann at have bragt inklusion/eksklusion-temaet i centrum af den moderne sociologi.

Litteraturliste

Castel, Robert (1997): *Les métamorphoses de la question sociale*, Paris: Fayard
Christensen, Søren (2006): 'Danskhed i verdensklasse. Om kulturaliseringen af dansk konkurrenceevne', i: Kritik nr. 184, Kbh. (nov. 2006)
Commission of the European Community (1993): *European Social Policy*, Luxembourg
Durkheim, Emile (2000) [1893]: *Om den sociale arbejdsdeling*, København: Hans Reitzels Forlag.
Habermas, Jürgen (2005) [1996]: 'Inklusion – indtræde eller indespærring? Om forholdet mellem nation, retsstat og demokrati', i: Habermas, Jürgen: *Demokrati og retsstat*, København: Hans Reitzels Forlag, s. 123-148.
Hansen, Janne Hedegaard & Madsen, Bent (2000): 'Socialpædagogik i velfærdsstaten', i: *Tidskrift for Socialpædagogik*, nr. 5, 2000.
Hansen, Janne Hedegaard (2008): 'Inklusionens begrænsede grænseløshed', i: *Dansk pædagogisk Tidsskrift* nr. 4, 2008.
Jensen, Bernt (2005): *Kan daginstitutioner gøre en forskel? En undersøgelse af daginstitutioner og social arv*, Kbh. Socialforskningsinstituttet
Kjær, Bjerg (2008): 'Børn med behov for en særlig pædagogisk indsats', i: Olesen, Jesper (red.): *Når loven møder børns institutioner*, København: DPU forlag, s.145-179.
Kjær, Bjerg (2010): *Inkluderende Pædagogik. God praksis for gode praktikere*, København: Akademisk Forlag.
Kristensen, Jens Erik (2007): 'Den gemene sammenhængskraft', i: Lodbjerg, Peter (red.): *Sammenhængskraften. Replikker til Foght*, Århus: Univers Forlag, s. 16-55.
Långager, Søren & Vonsild, William (2007):

'Socialpædagogikkens genkomst', i: *Dansk Pædagogisk Tidsskrift* nr. 3, s. 3-7.
Långager, Søren (2008): 'Inklusionens paradokser – normalitetsopbrud, normaliseringspolitik og diagnosens privilegier', i: *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, nr. 3, 2008
Madsen, Bent (2005): *Socialpædagogik. Integration og Inklusion i det moderne samfund*, København: Hans Reitzels Forlag.
Mortensen, Nils (2004): *Det paradoksale samfund*, København: Hans Reitzels Forlag
Parsons, Talcott (1971): *The System of Modern Societies*, New York: Englewood Cliffs
Peterson, Kirsten Elisa (2009): *Omstø for socialt udsatte børn. En analyse af pædagogers kompetencer og pædagogisk arbejde med socialt udsatte børn i daginstitutioner* (ph.d.-afhandling Danmarks Pædagogiske Universitetskole, 2009)
Peterson, Ove K. (2011): *Konkurrencestaten*, København: Hans Reitzels Forlag
Schmidt, Lars-Henrik (1998): 'Socialpædagogikkens genkomst', i: *Tidskrift for Socialpædagogik*, nr. 1, s.12-23.
Schmidt, Lars-Henrik (2010): 'Marginaliseringsmagten. Om skævhedspædagogik', i: *Ung Pædagog*, nr. 5-2010, s. 11-18.
Tetter, Susan (2000): *Den inkluderende skole: fra vision til virkelighed*, København: Gyldendal.

Dansk pædagogisk Tidsskrift har en lang historie som organ for tænksomme, kritiske og progressive kræfter, der søger at forstå og påvirke det pædagogiske felt og dets institutioner. Dette er fortsat målet for DpT. Tidsskriftet er stedet, hvor fjerstænde uddannelsesdagsordrer udfordres med kritiske analyser, hvor uddannelsenses skulke konsekvenser dokumenteres, hvor ideologiske kampe udkæmpes og hvor skarpe og provokerende analyser åbner for nye perspektiver på pædagogiske problemstillinger og institutioner. Det er også målet for DpT at være stedet, hvor nytænkende og kreative perspektiver og idéer formidles til inspiration for det pædagogiske felt.

Tidsskriftets overordnede formål er at bidrage til udviklingen af det pædagogiske felt og samfundet i retning af øget social, kulturel og kønsmæssig lighed og retfærdighed, soliditet og mellemmenneskelighed; demokratisk deltagelse i uddannelses- og samfundslivet; kritisk bevidsthed; øget pluralitet og respekt for forskellighed og anerkendelse af menneskers rettigheder.

I Dansk pædagogisk Tidsskrift er der brug for skarpe kommentarer til aktuelle pædagogiske og uddannelsespolitiske dagsordener. Der er brug for kritiske, veldokumenterede og skarpsindige analyser af pædagogiske forhold og deres konsekvenser, og der er brug for formidling af nye og fremadrettede refleksioner og eksperimenter, der kan inspirere og forandre.

Dansk pædagogisk Tidsskrift søger at være en stemme for en alle dele af den pædagogiske offentlighed. Den pædagogiske offentlighed, herunder tidsskrifterne, er i høj grad splittet op afhængig af institution, profession og fag. Tidsskriftet formidler og diskuterer på tværs af alle disse skillelinjer.

Tidsskriftets sigte er gennem temaer, enkelartikler og kommentarer samt anmeldelser at dække hele det pædagogiske spektrum. Opgaven er at bringe indlæg fra forskellige dele af af det pædagogiske felt; fra folk i praksis; fra forskere, fra professionsuddannelserne m. fl. Dansk pædagogisk Tidsskrift skal være relevant for en bred læseskare og motivere til artikler fra en breddet af forfattere.

REDAKTIONEN BESTÅR AF:

- Eva Bertelsen**, ph.d.-studerende ved Afdeling for Pædagogik, KUÅ
- Birgitte Elle**, professor ved Institut for Psykologi og Uddannelsesforskning, RUC
- Tomas Ellegaard** (ansvarsh.), lektor ved Institut for Psykologi og Uddannelsesforskning, RUC
- Thomas Gitz-Johansen**, lektor ved Institut for Psykologi og Uddannelsesforskning, RUC
- Natasha Guindy**, adjunkt ved Pædagoguddannelsen Sydhavn, UCC
- Søren Langager**, lektor ved Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU), Aarhus Universitet
- Axel Neubert**, titl. uddannelseskonsulent i SID (nu 3F) og selvstændig konsulent
- Stine Karen Nissen**, adjunkt ved Institut for Skole og Læring, Professionshøjskolen Metropol
- Peter Engelbrekt Petersen**, forskningskonsulent i BUPL
- Maria-Christina Secher Schmidt**, lektor ved Institut for Skole og Læring, Professionshøjskolen Metropol
- Trine Øland**, lektor ved Afdeling for Pædagogik, KUÅ
- Bodil Øster**, projektkoordinator på bostedet Slotsvænget

Yderligere oplysning bagerst i tidsskriftet og på www.dpt.dk

Debatmøde om
**Inklusionens
selvfølgelighed?**

DpT og Institut for Uddannelse og Pædagogik, DPU, inviterer til debatmøde med forfatterne til temaet i dette nummer

Se nærmere side 23

Dér er fri adgang for alle interesserede

**DANSK
PÆDAGOGISK
TIDSSKRIFT**

TEMA: INKLUSIONENS SELVFØLGELIGHED?

Inklusion har været et selvfølgeligt mål i daginstitutions- og skolepolitik, uddannelses- og arbejdsmarkedspolitik og social- og integrationspolitik de senere år. Det kan betyde lidt af hvert. Alle kan genfinde sin mening i begrebet, men hvad det dækker over afhænger af synsvinklen.

Søren Langager, Maria-Christina Secher Schmidt & Bodil Øster
Redaktionel indledning 2

Maria-Christina Secher Schmidt og Søren Langager
Jeg er den, som står på gulvet. Jeg kan ikke sende presset nogen steder hen, så jeg tænker hele tiden at jeg må kunne mere..... 6

Henrik Herløv Lund
Inklusionens økonomi er en spareøvelse 16

Maja Røn Larsen
Inklusion og diagnostiske udredninger – en analyse 24

Benny Lihme
Inklusionens kunstighed – et essay 32

Dion Rüsselbæk Hansen
Har vi fortabt os i inklusion og er blevet blinde for eksklusion? 42

Jens Erik Kristensen
Viljen til Inklusion – en samtididiagnostisk indkredsning 50

ØVRIGE ARTIKLER

Annemarie Højmark
Mange kokke fordærver ikke maden
– om hverdagsliv og rehabilitering i tre danske Fontæne Klubhuse 60

Replik
Til temaet Anvendelsesfokuseret pædagogisk forskning i DpT nr. 3/12 67

Kirsten Krogh-Jespersen
Læruddannelsen før – nu og i fremtiden? 71

Lars Jakob Muschinsky
Læruddannelsen, en størrelse under evig kritik – og måske fornyelse 79

Svend Brinkmann & Thomas Szulewicz
Feminiseringsstesen: For god til at være falsk? 84

ANMELDELSER

2 aktuelle boganmeldelser 94